

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У КЛУБАХ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ

У статті здійснено аналіз становлення соціального виховання підлітків у клубах за місцем проживання. Розглянуто процес виховання як найважливіша функція будь-якого суспільства. Представлено різні підходи до визначення поняття соціальне виховання, соціалізація, клуб за місцем проживання. Обґрунтовано значення соціального виховання підлітків у клубах за місцем проживання. Визначено сутність освітнього середовища клубу за місцем проживання як соціалізуючого простору. Здійснено аналіз соціалізації підлітків у сфері соціально-виховної діяльності. Розкрито особливості формування соціально-позитивних якостей особистості. Охарактеризовано фактори соціалізуючого впливу соціально виховного середовища на особистість підлітка. Визначено, соціалізацію як двосторонній процес, який включає особистість підлітка в систему суспільних відносин та допомагає самостійному відтворенню особистості підлітка в системі суспільних відносин.

Ключові слова: соціальне виховання, соціалізація, умови соціалізації, фактори соціалізації, механізми соціалізації, освітнє середовище клубу за місцем проживання, фактори соціалізуючого впливу.

За сучасних соціально-економічних умов розвитку незалежного українського суспільства виняткового значення набуває необхідність розв'язання протиріччя між зростанням соціальної активності молоді та недооцінкою ролі клубних об'єднань за місцем проживання як одного з найбільш потужних важелів виховного впливу на особистість молодої людини.

Обґрунтування теоретичних основ соціалізації підлітків за місцем проживання спрямоване на вивчення проблем, пов'язаних із засобами найбільш ефективного соціального та індивідуально-особистісного впливу на процес становлення підлітків в умовах клубного об'єднання, надання їм соціально-педагогічної допомоги та підтримки. Дослідження проблем соціалізації підлітка нерозривно пов'язані із розглядом базових категоріальних положень педагогіки, і, зокрема, такого її напрямку, як психолого-педагогічний аналіз проблем дослідження соціалізації особистості.

У статті використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз і синтез, абстрагування.

Поняття соціалізація базується на змісті категорій теорії виховання. Цей зв'язок обумовлюється тим, що процес соціалізації відбувається як під впливом стихійних зовнішніх факторів, так і під впливом спеціально створених в процесі виховання умов [8; 9].

Традиційно процес виховання вважається найважливішою функцією будь-якого суспільства. Саме завдяки вихованню відбувається становлення особистості, збагачення та удосконалення суб'єктно-особистісного та духовного

світу людини. Виховання підлітків можна розглядати як один з напрямів соціалізації, тому що виховання є соціально організованою діяльністю, метою якої є формування соціального досвіду особистості. Таким чином, соціальне мікросередовище, яким є клубне об'єднання за місцем проживання, виступає одним з факторів стимулювання процесу самореалізації особистості.

У процесі розвитку особистості формується система її соціально - позитивних якостей, що вимагає визначених суспільних передумов, соціального запиту, нейтралізації факторів, які призводять до відчуження особистості. Під час становлення індивіда як особистості відбуваються істотні процеси особистісної ідентифікації — формування в індивіда тотожності себе з іншими людьми та людським суспільством у цілому — та персоналізації, що має прояв в усвідомленій індивідом необхідності визначеного включення своєї особистості в життєдіяльність інших людей, особистісної самореалізації в даній соціальній спільноті [1; 4; 5; 8].

Історична обумовленість процесу соціалізації набуває прояву в утворенні конкретно-історичної особистості певного суспільства, а також у тому, що зміст, стадії, механізми соціалізації визначаються соціально-економічними структурами суспільства. Ми будемо базуватися на визначенні науковця В. П. Андрущенко, який розглядає соціалізацію не тільки як становлення особистісних рис, а також і як розвиток форм власне соціалізації в ході залучення індивіда до системи нових суспільних зв'язків і залежностей. Концептуальною для нашої подальшої роботи стала думка про те, що для сучасного суспільства особливо важливого значення набувають різні цілеспрямовано-організовані форми соціалізації [1], оскільки такою формою може виступати і клубне об'єднання дітей та молоді.

Цей теоретичний підхід дозволив обґрунтувати соціологічні підходи до процесу виховання як цілеспрямованої підготовки молодого покоління до життя у суспільстві, яка здійснюється через спеціально створені державні та недержавні структури, що контролює та корегує суспільств [1; 5].

Ідея виокремлення соціології виховання в окрему галузь знань в минулому столітті відстоювали видатні соціологи: Е. Дюркгейм, Л. Уорд, П. Наторп та інші. Велику увагу вони приділяли дослідженню такого феномену, як функції соціального виховання [1; 10].

Доцільно розглянути особистість як джерело соціального життя, її реального носія, діяча та певний дієвий елемент соціального життя. Особистість є людиною, яка свідомо зараховує себе до тієї чи іншої спільноти, поділяє групові інтереси, осмислено бере участь у житті суспільства в цілому. Саме така особистість здатна до соціальної відповідальності, наділена можливістю передбачати результат своєї діяльності, і своїх вчинків стосовно соціального оточення, суспільства в цілому.

Наступним необхідним етапом розгляду теоретичних основ соціалізації підлітків за місцем проживання став аналіз психолого-педагогічних досліджень даного питання.

Вчені-психологи Л. І. Анциферова, В. В. Богословський, Л. С. Виготський, Л. В. Долинська, Г. В. Ложкін, М. А. Мацейків, І. О. Трухін та інші стверджують, що виховання можна розглядати як цілеспрямований розвиток здібностей людини

відображати світ та взаємодіяти із світом у цілому. Традиційним для вітчизняної психології є підхід до бачення особистості як стійкої системи соціально значимих якостей індивіда, результату її суспільного розвитку, в контексті характеристики її соціальної вагомості. Індивід стає особистістю в процесі його соціалізації, засвоєння ним соціальних функцій, ролей, самовіднесення себе до соціуму, включення в соціальні відносини. Суб'єктивно для самого індивіда особистість виступає як «Я-концепція», інтегративний механізм самовираження і самореалізації, як система принципів поведінки і самооцінок. Саме цей теоретичний підхід слугував нам підґрунтям для розгляду психолого-педагогічних положень щодо соціалізації [5; 10].

З культурологічної позиції, виховання розглядається як цілеспрямована допомога дитині у входженні в світ сучасної культури, досягнення якої накопичувались протягом століть, а засвоїти їх дитина повинна за дуже короткий термін [10].

У дослідженнях педагогічної науки виховання розуміється як процес цілеспрямованого формування особистості. Існує низка найбільш відомих підходів до розкриття поняття «виховання». Прихильники першого підходу ототожнюють процес виховання із соціалізацією особистості, розглядаючи, таким чином, виховання як цілеспрямовану діяльність, покликану формувати у дітей систему якостей особистості, поглядів та переконань.

Прихильники другого підходу обґрунтовують категорію виховання у широкому педагогічному сенсі де виховання містить всю суму впливів, увесь процес формування особистості й підготовки її до активної участі у виробничому й культурному житті, освіті й навчанні. Виховання у вузькому педагогічному сенсу – формування світогляду, моральності, розвиток естетичного смаку, фізичного розвитку, що здійснюється сім'єю, навчально-виховними закладами та громадськими організаціями. Таке розуміння виховання не містить в собі освіту й навчання, але знаходиться в єдності з навчанням, в процесі якого не тільки відбувається засвоєння знань, але й формуються моральні якості, риси характеру. Тобто, існує підхід до розуміння виховання як вирішення конкретних виховних завдань.

Соціальна педагогіка процес формування особистості розглядає як стихійний або цілеспрямований вплив на особистість, що призводить до засвоєння нею соціального досвіду. Процес формування особистості розглядається тут, як безперервний та дуже складний, в якому задіяно багато факторів, як стійких, так і спеціально створених, як природних, так і соціальних. Формування особистості здійснюється у процесі її соціалізації, виховання й саморозвитку, що виступають компонентами цілісного процесу.

Цікавим є підхід, який встановив зв'язок та взаємозв'язок між поняттями: «соціальне формування», «соціалізація», «виховання», «розвиток». Автор зазначає, що соціальне формування є процесом більш широким, ніж виховання. Воно відбувається в усіх сферах суспільного життя та діяльності, у всіх видах взаємодії особистості із середовищем та його різноманітних впливів.

І. П. Подласий поняття формування особистості визначає як процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх без винятку факторів -

екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних тощо [5; 10]. А. В. Мудрик розглядає формування особистості не як виховання з різних напрямків соціалізації індивіда або розвитку його здібностей, а чітко визначає дане поняття соціально-психологічним терміном «соціалізація», з огляду на те, що вони відображають одне й те саме [5; 10].

С. П. Баранов, Л. Р. Болотіна, В. А. Сластьонін поняття «формування особистості» також визначають як процес соціалізації, тобто засвоєння індивідом соціального досвіду [5]. Процес розвитку особистості має прояв в різних формах, спрямуваннях та здійснюється в процесі соціалізації, виховання, освіти та навчання. Формування виступає як результат розвитку особистості та визначає її становлення, надбання сукупності стійких властивостей та якостей.

Підґрунтям сучасних підходів до соціально-виховної діяльності є декілька ідей. Одна з них - реалізація мети соціально-виховної діяльності, яка сьогодні звучить переважно як розв'язання завдань всебічного розвитку людини, спираючись на її здібності та обдарування. Друга ідея - спільна діяльність дітей та дорослих, забезпечення активної позиції підлітка у соціально-виховному процесі. Третьою є ідея самовизначеності, що полягає у формуванні цілісної особистості – людини з твердими переконаннями, демократичними поглядами та позитивною життєвою позицією. На таку особистість спрямовується виховання, зміст якого відображається в тому, що в центрі уваги не повинні стояти ні програми, ні заходи, ні форми та методи, а сама дитина, підліток - це є вищою метою педагогічної роботи. Одним з підходів до визначення змісту соціально-виховної діяльності постає обґрунтування поняття добровільності. Поза добровільністю не можуть бути втілені ідеї соціально-виховної роботи: ні ідея розвитку, ні ідея співпраці, ні ідея колективної спрямованості. Діяльність клубних об'єднань за місцем проживання націлена на розвиток індивідуальних схильностей особистості та інтересів, властивостей характеру, таку діяльність можливо оптимізувати лише на засадах добровільної участі.

В теорії та методиці соціально-виховної роботи зміст виховання визначається як сукупність основних напрямків діяльності позашкільного об'єднання: ідейно-морального і трудового виховання, та реалізується шляхом формування відповідального ставлення до навчання та розвитку пізнавальних інтересів, естетичного та фізичного вдосконалення. На зміст та розвиток соціально-виховної діяльності впливають соціально-економічні, суспільно-політичні умови, культура, використання досвіду попередніх поколінь. Зміст соціально-виховної діяльності клубу за місцем проживання, на нашу думку, відображається у формах роботи клубного об'єднання.

Змістовне наповнення поняття соціалізація особистості визначає підходи до формування мети, завдань, принципів, діяльності клубних об'єднань за місцем проживання. Діяльність клубних об'єднань у соціалізації особистості охоплює всі процеси пристосування індивіда до культури, всі види комунікації, за допомогою яких формується соціальна природа людини, її здатність брати участь у суспільному житті.

У будь-якому суспільстві людський фактор - історично сформована сукупність найбільш значимих якостей людей, що лежать в основі їхньої

життєдіяльності, трудової, діяльнісної та комунікативної мотивації, уявлень про особистісно вагомі явища соціального життя — про соціальну справедливість, права людини, громадянський обов'язок, соціальний прогрес тощо. Тому, на сьогодні, яскравою є загально історична соціально-педагогічна тенденція, що містить зростання ролі людського фактора в соціально-економічному розвитку. Розширення й підвищення потреб людини, можливостей їхнього задоволення, розвиток творчих і продуктивних можливостей — основне завдання суспільного розвитку.

Процес соціалізації підлітків у сфері соціально-виховної діяльності сприяє укріпленню та розширенню зв'язків із сім'єю та суспільством, громадськістю, подоланню внутрішніх конфліктів, реалізації творчого потенціалу. Виховне значення соціально-виховної діяльності клубного об'єднання забезпечується завдяки індивідуальному підходу, наданню підліткам права вибору найбільш вагомої для них справи та єдності установок всіх зацікавлених осіб даного соціального середовища.

Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної літератури дав нам змогу усвідомити те, що формування особистості протягом її життєвого шляху відбувається під впливом: макрофакторів, мезофакторів, мікрофакторів та суб'єктивних факторів. Таким чином, структурними компонентами процесу формування соціальної особистості є: освіта, навчання, виховання тощо. Всі ці структурні компоненти доволі повно представлені у діяльності клубних об'єднань за місцем проживання.

Аналіз літератури з проблем дослідження дозволив нам дійти висновку, що соціалізація є двостороннім процесом, який включає особистість підлітка в систему суспільних відносин та допомагає самостійному відтворенню цих відносин. З одного боку - це процес адаптації підлітка до суспільства шляхом засвоєння соціального досвіду, норм, правил, притаманних як суспільству, так і окремій групі. З іншого - це процес саморозвитку та самореалізації підлітків, під час якого відбувається актуалізація засвоєних систем, зокрема діяльності у клубних об'єднаннях за місцем проживання.

Використана література:

1. Андрущенко В.П., Бех В.П., Лукашевич М.П та інші / Соціальна робота / Андрущенко В.П., Бех В.П., Лукашевич М.П., Минович І.І. / Ін-т вищої освіти АПН України; Держ. Центр соціальних служб для молоді. – К. – УДЦССМ, 2001. – 440 с.
2. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. - К.: ІЗМН, 1996. - 232 с.
3. Бочарова В.Г. Воспитательная работа со школьниками по месту жительства. – М., 1983. – 94 с.
4. Вайнола Р. Х. Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи: Дис... канд. пед. наук / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 1998. — 182 с.
5. Малков Д. Ю. Соціалізація підлітків у клубних об'єднаннях за місцем проживання [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Малков Дмитро Юрійович ;

Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2005. - 228 арк.: табл. - арк. 191-207.

6. Пича В.М. Свободное время: тенденции и проблемы развития: Автореф. дис ... д-ра социол. наук: 22.00.04 / АН Украины. ин-т социологии. – К., 1992. – 39 с.

7. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Луганський нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2004. – 41 с.

8. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В.Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.

9. Соціальна педагогіка: Навч. посібник / Безпалько О.В., Вайнола Р.Х., Зайцева З.І., Капська А.Й., Міщук Л.І. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова; Укр. держ. центр соціальних служб для молоді. — К., 2000. — 264 с.

10. Філософський словник соціальних термінів. – Х.: Корвін, 2002. – 672 с.

МАЛКОВ ДМИТРИЙ ЮРЬЕВИЧ. Социальное воспитание подростков в клубах по месту жительства.

В статье проведен анализ становления социального воспитания подростков в клубах по месту жительства. Рассмотрен процесс воспитания как важнейшая функция любого общества. Представлены различные подходы к определению понятия социальное воспитание, социализация, клуб по месту жительства. Обосновано значение социального воспитания подростков в клубах по месту жительства. Определена сущность образовательной среды клуба по месту жительства как социализирующего пространства. Осуществлен анализ социализации подростков в сфере социально-воспитательной деятельности. Раскрыты особенности формирования социально-позитивных качеств личности. Охарактеризованы факторы социализирующего влияния социально воспитательной среды на личность подростка. Определено, социализацию как двусторонний процесс, включающий личность подростка в систему общественных отношений и помогает самостоятельному развитию личности подростка в системе общественных отношений.

Ключевые слова: социальное воспитание, социализация, условия социализации, факторы социализации, механизмы социализации, образовательная среда клуба по месту жительства, факторы социализирующую воздействия.

MALKOV DMYTRO. Development of social people education in places of accommodation.

The article analyzes the formation of social upbringing of adolescents in clubs at the place of residence. The process of education as the most important function of any society is considered. Different approaches to the definition of the concept of social upbringing, socialization, club at the place of residence are presented. The value of social education of teenagers in clubs at the place of residence is substantiated. The essence of the educational environment of the club at the place of residence as a

socializing space is determined. The analysis of socialization of adolescents in the sphere of social and educational activity is carried out. The peculiarities of formation of social and positive qualities of the personality are revealed. The factors of the socializing influence of the social educational environment on the personality of the teenager are described. The socialization is defined as a two-way process that includes the personality of the adolescent in the system of social relations and helps to independently recreate the teenager's personality in the system of social relations.

Key words: social upbringing, socialization, conditions of socialization, factors of socialization, mechanisms of socialization, educational environment of the club at the place of residence, factors of socializing influence.

УДК 371.64/.69

Мельничук В. О.

КОМЕРЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто поняття комерційної сексуальної експлуатації дітей. Охарактеризовано основні і взаємозалежні між собою форми комерційної сексуальної експлуатації дітей, серед яких дитяча проституція, дитяча порнографія, торгівля дітьми, дитячий секс-туризм, ранній шлюб. Обґрунтовано фактори, що призводять до комерційної сексуальної експлуатації. Запропоновано напрями роботи щодо запобігання та профілактики комерційної сексуальної експлуатації дітей. Розглянуто проблему сексуальної освіти та статевого виховання учнівської молоді у закладах освіти Данії, Швеції, Великої Британії, США, Канади, Німеччини, Франції, Норвегії, Нідерландів. Визначено рівні та форми профілактики явища комерційної сексуальної експлуатації дітей серед дітей та молоді в закладах освіти та закладах соціального спрямування.

Ключові слова: комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД), дитина, форми експлуатації, порушення прав дитини, сексуальне рабство, сексуальне насильство, дитяча порнографія, дитячий секс-туризм, торгівля дітьми, ранній шлюб, профілактика, рівні профілактики, сексуальна освіта, гендерна ідентичність, сексуальне здоров'я.

Комерційна сексуальна експлуатація дітей (далі – КСЕД) – це одна з найсерйозніших проблем на сучасному етапі розвитку суспільства. Вона актуальна не тільки для країн, що розвиваються, але для США, розвинених країн Західної Європи. За оцінками ЮНІСЕФ, число дітей, яких змушують займатися проституцією, становить: у Таїланді – 200 тис., на Філіппінах – понад 650 тис., в Індії – 400 тис. З 2 мільйонів повій у США від 300 тис. до 600 тис. (за оцінками експертів) становлять неповнолітні. Болючим питанням для багатьох країн є також дитяча порнографія. Європейськими центрами виробництва дитячої порнографії вважаються Данія, Голландія, Швейцарія, Німеччина, Швеція, де